

SECTION 7.

DROIT ET DROIT INTERNATIONAL

DOI 10.36074/logos-04.04.2025.019

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Дульська Вікторія Володимирівна¹
Науковий керівник: Аліна Юрїївна²

1. здобувач вищої освіти факультету права та міжнародних відносин
Державний університет «Київський авіаційний інститут», УКРАЇНА

2. канд.юрид.наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Державний університет «Київський авіаційний інститут», УКРАЇНА

На сьогоднішній день основні права та свободи людини більше не належать виключно до внутрішньої компетенції держави, а перетворилися на спільну справу міжнародного співтовариства. Особливо, при виникненні збройного конфлікту забезпечення та захист прав людини стає дедалі складнішим процесом, і потребує втручання та допомогу з боку міжнародних суб'єктів. У випадках, коли національний механізм не спроможний гарантувати реалізацію прав і свобод особи, міжнародне право передбачає можливість використання міжнародних механізмів для їх захисту та забезпечення.[1].

До міжнародно-правових механізмів, спрямованих на забезпечення та захист основних прав людини, належать такі елементи: а) міжнародно-правові акти, які містять правила регулювання діяльності, визначають права та обов'язки відповідних суб'єктів. Сюди входять конвенції, пакти, угоди, договори тощо. Також до цієї категорії належать міжнародні документи, що, як правило, не встановлюють чітких норм поведінки і не формулюють безпосередніх прав чи обов'язків. До них належать, зокрема, декларації, заяви та меморандуми; б) міжнародні органи, що займаються моніторингом і контролем за дотриманням основних прав людини (комісії, комітети), а також їхнім захистом (суди, трибунали).[2].

В свою чергу, серед міжнародних органів, діяльність яких спрямована на захист прав людини, виділяють наступні категорії: перша група включає органи, які функціонують у межах угод з прав людини, складаються з незалежних експертів або урядових представників і формулюють загальні

рекомендації; друга категорія – це міжнародні несудові структури для моніторингу дотримання правозахисних угод, що складаються з експертів у певній галузі та надають конкретні рекомендації, чия обов'язковість ґрунтується на моральному авторитеті цих органів; третя група охоплює міжнародні юрисдикційні інституції як судового, так і несудового характеру, які займаються захистом прав людини шляхом винесення обов'язкових рішень і мають механізми для забезпечення їх виконання.[3].

Система захисту прав та свобод людини під час війни включає в себе правові заходи, встановлені нормами національного та міжнародного права.

Міжнародні форми та способи захисту прав людини в умовах війни відображені у положеннях міжнародного гуманітарного права. Ця галузь міжнародного права встановлює основоположні норми і принципи захисту людської гідності, а також визначає межі застосування насильства під час збройних конфліктів. Її ключові вимоги включають такі положення: по-перше, забезпечення гуманного ставлення до осіб, які не беруть або припинили брати пряму участь у бойових діях; по-друге, обмеження застосування насильства лише тими масштабами, які є необхідними для досягнення воєнної мети. Остання зводиться виключно до послаблення військового потенціалу супротивника, незалежно від причин, які призвели до початку конфлікту.[4].

Формування сучасного міжнародного гуманітарного права базується на поєднанні двох основних джерел – гаазького та женеvського права. Гаазьке право, відоме також як право війни, регулює права та обов'язки сторін у збройних конфліктах, обмежуючи при цьому вибір методів і засобів ведення бойових дій.

Основу сучасного Женевського права складають чотири конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р.: 1) Конвенція про поліпшення участі поранених і хворих у діючих арміях; 2) Конвенція про покращення участі поранених і хворих осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; 3) Конвенція про поводження з військовополоненими; 4) Конвенція про захист цивільного населення під час війни і Додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 р.: Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. стосовно захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, Додатковий протокол II до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. стосовно захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру і Додатковий протокол III до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми від 08 грудня 2005 р.[5].

У міжнародному гуманітарному праві зобов'язання держав переслідувати винних у воєнних злочинах закріплені безпосередньо у текстах відповідних конвенцій. Водночас у європейському праві прав людини

SECTION 7.
DROIT ET DROIT INTERNATIONAL

обов'язок притягувати до відповідальності осіб, винних у грубих порушеннях прав людини, сформульований практикою Європейського суду з прав людини як так зване "процедурне зобов'язання". Це зобов'язання визначено відповідно до статей 2 та 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Наведена Конвенція встановлює комплекс фундаментальних прав та свобод, а також кримінально-процесуальні гарантії їх дотримання й реалізації. Вона передбачає зобов'язання держав проводити ефективно розслідування порушень цих норм у їхньому матеріальному аспекті. Кримінальний елемент процедурного зобов'язання також прямо згадується в рішеннях Суду: "Ефективна судова система, що її вимагає стаття 2, за певних умов має включати застосування кримінального права".[6].

Європейський суд з прав людини не займається кваліфікацією ситуацій збройного конфлікту, що є очевидною аксіомою для будь-якого застосування норм міжнародного гуманітарного права. Його компетенція обмежується вирішенням питання про те, чи порушила держава положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Суд керується виключно нормами міжнародного права у сфері захисту прав людини та не має повноважень згідно з Конвенцією оцінювати відповідність дій держави положенням Женевських конвенцій 1949 року або Додаткових протоколів до них. Варто також звернути увагу на інші важливі міжнародні документи, які сприяють захисту прав людини, зокрема Європейську соціальну хартію (1961 рік) та Європейську конвенцію про запобігання катуванням і нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню (1987 рік). Ці документи доповнюють систему захисту прав людини на міжнародному рівні.[7].

Висновок. Захист прав і свобод людини давно перестав бути суто внутрішньою справою окремих держав, перейшовши в площину відповідальності всього міжнародного співтовариства. У ситуаціях, коли національні механізми не можуть забезпечити належний рівень гарантій, на допомогу приходить міжнародне право, яке пропонує дієві інструменти моніторингу та захисту. До таких інструментів відносяться міжнародно-правові акти, спеціалізовані органи контролю й судові установи.

Особливе значення в умовах війни має міжнародне гуманітарне право, яке регулює правила ведення бойових дій і спрямоване на захист цивільного населення та військовополонених. Основу цього права становлять Женевські та Гаазькі конвенції, які обмежують застосування сили і зобов'язують держави розслідувати воєнні злочини. Європейський суд з прав людини здійснює нагляд за дотриманням прав і свобод згідно з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Хоча він не займається кваліфікацією

збройних конфліктів, його рішення роблять вагомий внесок у забезпечення відповідальності винних і відновлення справедливості для постраждалих від грубих порушень.

Отже, міжнародне право разом із відповідними механізмами виконує ключову функцію в захисті прав людини, особливо в контексті збройних конфліктів. Це сприяє посиленню міжнародної правової системи й утвердженню принципів справедливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Основи міжнародно-правових стандартів прав людини: навч.-метод. посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 168 с.
- [2] Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. Посібник. Вид. 9-те, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.
- [3] Антонович М. Міжнародна система захисту прав людини: кризь призму України. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/149240005.pdf>.
- [4] Моца А.А., Моца В.В. Права людини в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. №4(22). 2022. С. 280–291.
- [5] Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: навч. посібник. За загальною редакцією Т.Л. Сироїд. Харків: Право, 2019. 494 с.
- [6] Гнатовський М.М. Повага до прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні. Застосування судами норм міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини, Київ. 2017. С. 22. URL: https://www.slideshare.net/DonbassFullAccess/ss91068423?from_action=save.
- [7] Розумовський О.С. Захист прав людини, пов'язаного з порушенням ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) в умовах збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, Вип.70. 2022. С. 141–145.

